دەربارەی

نیشتمانپەروەری و نەتەوەپەروری

حەمەکەریم عرف

"١"

مـرۆڤ یەکێکـە لـەو بوونەوەرانـەی کـە لـە دەرێـی خولیـاو کەڵکەڵـە زۆر وزەبەنـدەکانی خۆیـدا هــەڵناکات. یــەکێك لــەو خولیــاو کەڵکەڵانــەش وابەســتەگی نیشــتمانی و نەتەوەییــە. واتــە نیتمانپەروەری و نەتەوەپەروەرییە،یانی وابەستەگی بە خاك و خەڵکەوە لە خولیا ڕەسەنەکانی مرۆڤە. ئەم خولیایەش یەکێکە لە فاکتەرەکانی چێکردنی وابەستەگی جفاکی، بەو ڕادەیەی کە مرۆڤ شانازی بە کۆمەڵی خۆیەوە بکات و لە کاتی پێویستدا فیداکاریشی لە پێناودا بکات.

نیشتمانپەروەری بە مانا ڕوون و ڕەوانەکەی، بە مانا سادەکەی ئەوەیە کە ئینسان نیشتمان و زێدی خۆی خۆشبوێت و لە ناخی خۆیدا هەست بەوە بکات کە بەو خاکەوە بەندو وابەستەیە. نەتەوەپەروەریش، دیوە جفاکییەکەی نیشتمانپەروەرییە، واتە تاك نەتەوەی خۆی خۆشدەوێت و لە ناخا هەست بەوە دەکات کە وابەستەی ئەو نەتەوەیەیە. نیشتمان لە بنەڕەتدا خاك وئاقارێکی دیـاریکراوە، نەتــەوەش کۆمــەڵێك بەشــەرە..بـەم پێودانگـە نیشـتمانپەروەی و نەتـەوە پـەروەری بریتییـە لـە وابەسـتەگی تـاك بـە خـاك و خەڵکـەوە، خاکەکـە دەکاتـە نیشـتمان و خەڵکەکـە دەکاتـە نەتەوە. هەڵبەتە ئەم دوو چەمکە زۆر لە یەکترەوە نزیکن و جیاوازییەکی ئەوتۆیان نییە.چونکە خۆشەویستی نیشتمان، خۆی لە خۆیدا، ئاوسە بە خۆشەویستی هاونیشمانانی ئەو خاکەوە، خۆشەویستی هاونیشتمانانیش بارگاویە بە خۆشەویستی ئەو خاکەوە کە لەسەری دەژین. دیارە ئـەم دوو زاراوەیـە پەیوەندییـەکی نزیکـان بـە زاراوەو چـەمکێکی دیکەشـەوە هەیـە کـە ئـەویش چەمکی دەوڵەتە.دەوڵەت بە گوێرەی بۆچوون و پێناسەی زانایانی مافناسی و جفاکی دەکاتە: "کۆمەڵە بەشەرێك، کە لەسەر خاکێکی دیاریکراوی هاوبەش دەژین و دام ودەزگایەکی سیاسی و سەربەخۆ و خودان سەروەری پێکدێنن."

بەم پێودانگە و لەبەر ڕۆشنایی ئەو بۆچوون و پێناسە زۆر سادەیەدا، ئەوە بە دیاردەکەوێ کە چەمکی دەوڵـەت لەسـەرێکەوە پەیوەندی بە نیشتمانەوە هەیـە و لەسـەرێکی ترەوە پەیوەندی بە نەتەوەوە هەیە. واتە هەم پەیوەندی بە خاکەوە(نیشتمان) و هەم پەیوەندی بە خەڵکەوە(نەتەوە) هەیە. دیارە ئەم پەیوەندییە لە هەموو قۆناغێك و لە هەموو وڵات و نەتەوەیەکدا وەکو یەك نییە، واتە بە گوێرەی هەلومەرجە کۆمەڵایەتی و قۆناغە مێژووییەکان دەگۆڕێت و دەشێت زۆر بەکورتی لەم شێوانەدا پۆلێن بکرێت:

١-هەنـدێجار نەتــەوە لــە چوارچــێوەی یــەك دەوڵــەتی ســەربەخۆی خــاوەن ئــاڵاو ســەروەری و حکوومــەت و ســوپای تایبەتیــدا کۆدەبێتــەوە و تێکــڕای ئەنـدامانی نەتەوەکـە و هاووڵاتیـانی قەڵـەمڕەوی دەوڵەتەکە، بەشداری لـە خۆشەویستی و خزمـەتی نیشتمانەکەیاندا دەکـەن. لێـرەدا نیشـتمانپەروەری و نەتەوەپـەروەری بــە ڕادەیــەك لێکـدی نزیـك دەبنــەوە کــە ڕەنگــە لێکـدی

جیانەکرێنەوەو بە تەواوکەری یەکدی دابنرێن. لێرەدا نیشتمان دەکاتە ئەو خاك و قەڵەمڕەوەی تێکڕای نەتەوەیەك لەسەری دەژین و یەك دەوڵەت کاروباری سیاسی ئەو خاك و قەڵەمڕەوە بەڕێوە دەبات. بەڕێوەبردنی ئەمجۆرە دەوڵەتە ئاسانترە لە جۆرەکانی دی.

٢- جاری واهەیە نەتەوەیەك، لە چوارچێوەی چەند دەوڵەتێکی سەربەخۆدا کۆدەبێتەوە.لەم حاڵەدا هەریەکێك لەو دەوڵەتە سەربەخۆیانە، کار بۆ بەرهەمهێنانی نیشتمانپەروەری تایبەتی خۆی دەکات،بە هەموو شێوەیەك کار بۆ ئەم نیشتمانپەروەرییە تایبەتیە دەکات..دیارە نەتەوەپەروەری لە چوارچێوەی ئەم دەوڵەتە سەربەخۆیانەدا ناوەستێ، بەڵکو کار بۆ ئەوە دەکات، ئەگەر بە واقیعیش نەتوانێت یەکیان بخات ئەوا لە چوارچێوەیەکی مەعنەوی گشتیدا یەکیان بخات. لەم حاڵەتەدا جۆرە هەڤدژی و ناکۆکییەك دەکەوێتە نێوان نەتەوەپەروەری و نیشتمانپەروەرییەوە..نەتەوەپەروەری، کار بۆ ئەوە دەکات، ئەو دەوڵەتە جیاوازانە بەهەر شێوەیەك بووە یەکبخات و لە جیاتی ئەو نیشتمانپەروەریە تەسکانە، نیشتمانپەروەرییەکی گەورەتر بەرهەم بێنێت و برەوی پێبدات..یانی لەم حاڵەتەدا کەڵکەڵەی نەتەوەیی و نەتەوەپەروەری، بیرۆکەی نیشتمانێکی مەعنەوی و ئایدیالی فراوانتر وبەرزتر بەرهەم دێنێت کە تەنیا لە سنووری خۆزیاو ئاواتا قەتیس نامێنێت و بەڵکو کار بۆ وەدیهاتنی واقیعیانەی دەکات.لەم حاڵەدا نەتەوەپەرەری دەگەڵ ئەو جۆرە نیشتمانپەروەریە ناوچەیی و لۆکاڵیەدا یەك ناگرنەوە، چونکە لێرەدا نەتەوەپەروەری، وادەخوازێت کە بەرژەوەندی گشتی نەتەوەیی بخرێتە سەرووی بەرژەوەندی نیشتمانی ناوچەییەوە، کار بۆ نیشتمانێکی گشتی یەکگرتوو دەکرێت، کە ئەمانە دەبنە هۆی ئەوەی بەڕێوەبردنی سیاسی ئەو جۆرە نیشتمانە ناوچەییانە زۆر ئاسان و بێ کێشە نەبێت..

٣-جاری واهەیە نەتەوەیەك لەبەر هەر هۆیەك بێ ، لە دەوڵەتی تایبەتی خۆی مەحرووم دەبێت و دەخرێتە ژێرِ کێفی دەوڵەتێك یان چەند دەوڵەتێکی بێگانەوە، وەکو کوردستانی لەمەڕ ئێمە.لەم حاڵەدا دەوڵەتی فەرمانڕەوا زیاتر بەلای جۆرە نیشتمانپەروەرییەکی گشتیدا دایدەشکێنێت و هەوڵدەدات بە هەر شێوەیەك بووە، بە خوایشت بێت یان بە تۆپزی ئەو جۆرە نیشتمانپەروەرییە بەسەر هەموو ئەندامانی نەتەوەو گەلانی ژێر دەستی خۆیدا بسەپێنێت. هەڵبەتە دەوڵەتی فەرمانڕەوا لەم حاڵەتەدا هەتا بۆی بکرێت، بە هەموو شێوەیەك، هەوڵدەدات هەست و نەستی نەتەوەیی ونەتەوەپەروەری لای نەتەوەو گەلانی بندەستی خۆی خەفەو کز بکات، چونکە هەستی نەتەوەپەروەری کەڵکەڵەی سەربەخۆیی و خۆیبوون لای ئەو گەل و نەتەوانە چێدەکات و بیر لەوە دەکەنەوە لە نەتەوەی سەردەست و فەرمانڕەوا جیا ببنەوەو وەکو هەموو گەلانی دنیا دەوڵەتی تایبەتی و نەتەوەیی خۆیان دروست بکەن.جا لە ئەنجامی ئەمەوە هەڤدژی و دژایەتی دەکەوێتە نێوان ئەو نیشتمتانپەروەریەی دەوڵەتی فەرمانڕەوا بە خۆرتی دەیسەپێنێت و ئەو نەتەوەپەروەرییەی کە ڕۆڵەکانی نەتەوەی بندەست هەستی پێدەکەن. لێرەدا نەتەوەی بندەست بەو نیشتمانپەروەرییە ڕازی نابێت کە دەوڵەتی فەرمانڕەوا دەیسەپێنێت..تەنیا ئەو بەشەی دەوڵەتی فەرمانڕەوا، بە نیشتمانی خۆی دەزانێت کە لە بنەڕەتدا خاك و نیشتمانی خۆیەتی،

یانی نەتەوەی بندەست لەم حاڵەدا کار بۆ بەرهەمهێنانی نەتەوەپەروەرییەکی تایبەت بە خۆی دەکات. بۆ نموونە کورد لە عێراق و تورکیا و ئێران و سوریادا خۆی بە عێراقی یان تورکیایی یان ئێرانی یان سوریایی نازانێت ، بەڵکو زیاتر خۆ بە کورد و کوردستانی دەزانن..بەبێ پرس و خوایشتی خۆی، بە خۆرتی و لە ئەنجامی تەقسیمبەندی سیاسی ئیمپریالیستیەوە بە ولاّتانی ناڤبرییەوە لێکێنراون و کراون بە قارەمانی ناو غەدرنامەکانی جیهان..دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستانیش هەستیان بەمە کردووەو هەمیشە کاریان بۆ گۆڕینی دیمۆگرافی کوردستان کردووەو بەنەفەسی کۆلۆنیالی مامەڵەیان دەگەڵ کورد و کوردستاندا کردووە..هەر بۆیەش بۆ نموونە کورد لە عێراقا بە درێژایی مێژووی سیاسی عێراق یەکێك بووە لە فاکتەرەکانی روخانی حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عێراق . هەڵبەتە هەقی خۆیشی بووە، چونکە دەوڵەت و حکومەتێك ڕێگەی نەتەوەیەك نەدات بە ئەزموونی خۆی مومارەسەی ژیان بکات، ئەویش هەقی خۆیەتی ژیان لەو دەوڵەت و حکومەتە تاڵ بکات..جا کێشەو نەگبەتی کورد هەر ئەوە نییە کە لە دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی سەربەخۆی، خۆی بێبەش کرابێت و بە خورتی خرابێتە ژێر دەسەلاّت و ڕکێفی یەك دەوڵەتی بێگانەوە، بەڵکو بە نەهەق بەسەر چەندین دەوڵەتی بێگانەدا دابەشکراوەو بەشێوەیەکی هێندە ئەهریمەنانە دابەشکراوە کە لە هەموو ئەو دەوڵەتانەدا کەمینیە و وەکو پێویست خێر لە سیستەمی دیموکراسیش-ئەگەر هەبێت- نابینێت. هەڵبەتە لەم حاڵەتەدا، هەر یەکێك لەو دەوڵەتە فەرمانڕەوایانە، هەوڵدەدات ئەو بەشە نەتەوەیەی بندەستی خۆی، لە قاڵبی ئەو نیشتمانپەروەریە بدات کە خۆی دەیەوێت. یانی نیشتمانپەروەرییەکی پێشوەختە دیاری کراوی بەسەردا دەسەپێنێت ،کە مەسەلە نەتەوەییەکانی لەلا کزو لاوازو خەفە بکات.بەلاّم گیانی نەتەوەیی ونەتەوەپەروەری ئەو نەتەوە دابەشکراوە، ئەمەی پێ قووت ناچێت، بە هەموو شێوەیەك بە گژیا دەچێتەوە، دیارە هەمان هەستی نەتەوەیی لای بەشەکانی دیکەی ئەم نەتەوە دابەشکراوە، جۆش دەسەنێت و بە گوێرەی هەلومەرجی خودی و بابەتی کار بۆ ئەوە دەکەن لە ژێر ڕکێفی دەوڵەتی داگیرکەر و فەرمانڕەوا بێنە دەرێ و یەك بگرنەوە و دەوڵەتی نەتەوەیی خۆ دامەزرێنن و هەموو بەشەکانی نەتەوەکەیان، لە چوارچێوەی خۆیدا کۆبکاتەوەو یەکبخات..کە ئەمە بە زەقی لە خەباتی ڕەوای نەتەوەی کوردا هەست پێدەکرێت و دیارە مەسەلەی کورد لە بنەڕەتدا مەسەلەی یەکگرتنەوەی سیاسی نەتەوەیەکە، کە قاییل نییە بە زەبری سنووری دەستکرد و جبەخانەی داگیرکەر لێکدی دابڕێت.

"٢"

بەم پێودانگە هەندێجار هەردوو چەمکی نەتەوەپەروەری و نیشتمانپەروەری تێکدەکەنەوەو بە ڕادەیەك ئاوێتە دەبن و دەکەونە کارلێکی ئەرێنییەوە کە نەتەوەپەروەرییەکە، هەستی نیشتمانپەروەرییەکە زیاتر لە دڵ و دەروون وبیرو هزرینی هاوولاّتیاندا ڕیشاژۆ دەکات.هەڵبەتە هەندێجاریش پێچەوانەیە، نەك هەر تێکناکەنەوە، بەڵکو دژی یەکتر دەوەستنەوە..بە هەرحاڵ نەتەوەپەروەری لە سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەیەمەوە یەکێك بووە لە فاکتەرە کاراو کاریگەرەکانی پەرەسەندنی دەوڵەتان و سەرهەڵدان و درستبوونی نیشتمانان..بەلاّم پێشتر، بە تایبەتی لە

سەدەکانی ناڤیندا، هەردوو چەمکی نیشتمان و دەوڵەت، بە یەك مانا و مەبەست بەکاربراوەو زۆرجاریش بەستراوەتەوە بە شەخسی پاشاوە.یانی پێوەرو پێوانەی نیشتمانپەروەری ڕاستەقینە ئەوە بووە کە هاوولاٚتی چەند وابەستەی پاشا و مەملەکەتەکەی پاشا بووە، تا چەند ئامادە بووە خۆی و سەروەت و سامانی لە ڕای سەربەرزی پاشاو سام و هەیبەتی مەملەکەتەکەیدا بەخت بکات. یانی پاشا، بۆ خۆی کۆڵەکەی دەوڵەت و نیشتمانە، سێبەری خوایە و نیشتمانپەروەری و نەتەوەپەروەری بە دەوری ئەودا دەسوڕێنەوە.زۆرجار ولاٚت و شارێن گەورە، لە مەملەکەتێکەوە دەچووە سەر مەملەکەت و شانشینێکی دی، بۆ نموونە هەرێمێك بە هۆی سیاسی یان کۆمەلاٚیەتی وەك ژن و ژنخوازی و خزمایەتیکردنی تازەوە دەچووە سەر مەملەکەتێکی دی، ئیدی دەبوایە خەڵکی ئەو هەرێمە گوێڕایەڵی پاشای تازە بن و پەیوەست بن بە مەملەکەتی تازەوە، یانی دەبوایە خۆ دەگەڵ نیشتمانپەروەری تازەدا ڕابێنن، نیشتمانپەروەرییەکی جیاواز لەوەی پێشوویان، هۆی بنەڕەتی ئەم حاڵەتانەش ئەوەبوو کە بیرو باوەڕی ئەو سەردەم و ڕۆژگارانە، ئەوە بوو کە حوکمڕانی پاشا، مافێکی ڕەوای خوادادیە، پاشا سێبەری خوایە لەسەر زەوی و بە خواست و مەشیەتی خواوەند کارو باری دەوڵەت و ڕەعیەت دەبات بە ڕێوە.

دیارە هیچ یاردەو ڕووداو و حاڵەت و ڕۆژو ڕۆژگارێك، هیچ بارودۆخێك، بە دەقی خۆیەوە نامێنێت و وەکو دەڵێن لە پێستی خۆیدا نامێنێت و لە یاسا و ڕێسای گۆڕان ناخەلەسێت و،بە گوێرەی هەل و مەرجێن کۆمەلاٚیەتی و ئابووری و سیاسی و هزری و فەلسەفی و قۆناغی مێژوویی دەگۆڕێت و بارودۆخی تازە جێی دەگرێتەوەو تا ئەو ڕۆژەی وەلاٚمی پێداویستییە مەعنەوی و مادیەکانی تیرەی بەشەری پێبێت، بەدەم سووکە گۆڕانەوە بەردەوام دەبێت..جا کە بیروباوەڕی (پاشا ،سێبەری خوایە لەسەر زەوی) لەق بوو و بەرەبەرە بە یەکجارەکی ئاوا بوو، ئیدی ئەو سیستەمەش بە هەموو لایەنەکانییەوە ئاوابوو و بیرۆکەی نەتەوەو نەتەوەپەروەری برەوی سەندو ڕۆڵی گەورەی لە چێبوونی دەوڵەت و دیاریکردنی نیشتماندا بینی، ئیدی لەسایەی کەڵکەڵەو بیرۆکەی نەتەوەو نەتەوەپەروەریدا زۆر دەوڵەتان هەڵوەشانەوەو زۆر نەتەوەێن دابەشکراو یەکیان گرتەوەو ئەو مافە دینی و دنیاییانەی جاران پەیوەندییان بە پاشاوە هەبوو، هەڵوەشانەوەو مافی نەتەوە زاڵ بوو بەسەر ئەو مافانەدا کە جاران دەدرایە پاشا.

دیارە نیشتمانپەروەری و نەتەوەپەروەری، لە کەڵکەڵە کۆمەلاٚیەتی و جفاکییەکانی تیرەی بەشەرن و وەکو هەر خولیاو کەڵکەڵەیەکی دیکەی سایکۆلۆژی، هەندێك سۆزو گودازو سۆزداری لێدەکەوێتەوەو دەبێتە مایەی هەندێ کار و هەڵوێستگیری،یانی بەشەر لە سایەی باندۆر و کاریگەریی نەتەوەپەروەریدا، نەتەوەی خۆی خۆشدەوێت، لە ناخی دڵەوە خۆی بە یەکێك لەو نەتەوەیە دەزانێت ،بە سەرکەوتن و دەسکەوتە مادی و مەعنەوییەکانی شاد دەبێت و شانازی پێوە دەکات. بە هەر شکستێکی نیگەران دەبێت و،ئامادەیە بە ڕۆح و بە گیان بەرگری لێبکات.دیارە لە سایەی خولیا و کەڵکەڵەی نیشتمانپەروەریدا، هەمان هەڵوێستی دەربارەی نیشتمانەکەشی دەبێت.خۆ ئەگەر بمانەوێ بگەڕێینەوە بۆ سەرچاوەی هەردوو کەڵکەڵەی

نەتەوەو نیشتمانپەروەری، ئەوا دەتوانرێت بگوترێت لە بنەڕەتدا بریتی بووە لە خۆشەویستی زێدو کەسوکارو، پاشان لە ئاستێکی فراوان و فراوانتردا بەرجەستە بووە. یانی ئەو پەیوەندییە مەعنەوییەی لە دڵ و دەروونی منداڵدا سەبارەت بە کەسوکار و زاگە دروست دەبێت، بەرەبەرە فراژی دەبێت و پەل و پۆ بۆ گەڕەك و گوند و شارو هەرێم و نیشتمان و خەڵکی گەڕەك و گوند و شارو هەرێم و نیشتمان داوێت. ئەم پەیوەندییە مەعنەوی و سایکۆلۆژییەش زیاتر لە ئاوارەیی و غوربەتا دەردەکەوێت، بە ڕادەیەك هەندێجار خەڵکانێك لە دەرێی نیشتمان و لە دووری کەسوکار هەڵناکەن و تووشی جۆرە نۆستالیژایەك دەبن، هەرچەندە لەم سەردەمی گلۆبالیزەیەدا ئەم حاڵەتی نۆستالیژایە، بە هۆی تەکنۆلۆژیای پەیوەندی کردن و ئاسانبوونی پەیوەندی کردنەوە زۆر کەم بووەتەوە. بە کورتیەکەی خۆشەویستی نیشتمان هەمان خۆشەویستی زاگەیە لە بازنەیەکی زۆر بەرینتردا، خۆشەویستی نەتەوە هەمان خۆشەویستی کەسوکارە لە بازنەیەکی بەرینترا.. بە هەرحاڵ پەیوەندی مرۆڤ بە نیشتمان و نەتەوەی خۆیەوە تەنیا زادەی کارلێك و تەماسی مادی هەست پێکراو نییە، بەڵکو زادەی کۆمەڵێك فاکتەرێن فیکری و مەعنەویشن. واتا ئەو فاکتەرانەی کە تاکی کۆمەڵ لێکدی نزیك دەکەنەوە و دەکەنە کارێك کە یەکیان خۆشبوێ و لەگەڵ یەکا هەڵبکەن و لە چوارچێوەی یەك نەتەوەدا کۆیان بکاتەوە زۆرن ، لەوانە باوەڕبوون بە یەکێتیی ڕەگ و ڕەچەڵەکی خۆیان، یەکێتیی زمان و مێژوو، کە بە ڕای هەندێ لە پسپۆران و شارەزایانی بواری کۆمەڵناسی، لە هەر پەیوەندییەکی مەعنەوی دیکە قووڵتر و کاریگەرترە.

وەکو پێشتر ئاماژەمان کردێ لە سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەدا خولیاو کەڵکەڵەی نەتەوەیی برەوی پەیدا کرد و بەرەبەرە پەرەی سەند و بەهێز بوو و خۆی بەسەر ڕەوت و ڕێبازە سیاسیەکاندا سەپاندو،زۆر کودەتای سیاسی لە سیستەمی باوی سیاسی ڕۆژگاری خۆیدا بەرپاکرد و بەسەر ڕێڕەوی مێژوودا زاڵ بوو. زۆر نەتەوەی چەوساوەو بەشخوراو، لە خەوی غەفڵەت بێداربوونەوەو کەوتنە سەر ڕاستە ڕێگای خۆ ناسین وهەستکردن بە بوونی قەوارەی تایبەتی خۆیان و کەوتنە خەبات و تێکۆشان بۆ ڕیشاژۆکردنی ئەم قەوارەو کیانە لە چوارچێوەی ئۆتۆنۆمی و خودموختاری لەسەرەتاداو، پاشان جیابوونەوە و سەربەخۆیی یەکجارەکی..دیارە ئەمە لەسەر حیسابی پاشەکشەی بەرەبەرەی شانشینەکانی پێشووتر بوو کە پاشان ئەستێرەیان بە یەکجارەکی ئاوا بوو و جێگەیان بۆ دەوڵەتانی نەتەوەیی چۆڵکرد..جا لێرەدا پێویستە بە چڕی باسێك لەو ڕەگەزو فاکتەرانە بکرێت کە دەکەنە سەرچاوەی دروستبوونی نەتەوە. یەکەم شتێك کە لەمبارەیەوە بە بیرو خەیاڵدا دێت، یەکێتیی ڕەگ و ڕەچەڵەکە.

ئەوەی باوە خەڵکی وادەزانن، هەر نەتەوەیەك بگریت، لە یەك ئەسڵەوە هاتووە، لە یەك ڕەگ و ڕەچەڵەکن، بۆیە ئەندامانی ئەو نەتەوەیە وەکو برای دایك و باوکی یەکترن. بۆیە زۆرجار گەلێك زاراوەی وەکو: (باب و باپیرانمان، برایانمان) کە ماناو چەمکی ئەو بۆچوونەی سەرێ دەگەیەنن، لە زۆر بۆنەدا دووبارە دەکرێنەوە..دیارە ئەم مەزەندەو بۆچوونە، هیچ بناغەیەکی دروستی نییە، چونکە لێکۆڵینەوە زانستییەکانی ئیتنۆلۆژی و بەشەرناسی ئەوەیان ساغکردووەتەوە کە هیچ نەتەوەیەکی خالیسە لەسەر ڕووی زەوی نییە کە لە یەك ڕەگ و ڕەچەڵك بێ ، بەڵکو هەر

نەتەوەیەك بگریت، بە درێـژایی مێـژوو، لـە ئـەنجامی تێکـەڵبوونی جۆرەهـا ڕەگـەزو نـەژادی جیاوازەوە پێکهاتووە، تەنانـەت ئـەو خەڵکانـەش کـە لـە پـێش مێـژوودا ژیـاون، لـە یـەك ڕەگ و ڕەچەڵەکی خالیسە نەبوون و تێکەڵەیەك بوون لە نەژادێن جیاواز. بۆیە یەکێتیی ڕەچەڵەك و خوێن، یەکێتیی ڕەگەزو نەژاد، لەو خەیاڵپلاوە نابەجێ و بێ بنج و بناوانەن کە بە نەهەق ئەقڵ و زەینی بەشەری مژوول کردووە. یانی هیچ نەتەوەیەکی خالیسە، کە لە یەك ڕەگ و ڕەچەڵەکەوە هاتبێ، لەسەر ڕووی زەوی نیە، کام نەتەوە لە پێش هەموو نەتەوەکانی دیکەوە دروست بووە و لاف و گـەزافی ئـەوە لێـدەدات کـە لـە یـەك ڕەگ و ڕەچـەڵەك و نـەژادە، نەتەوەیـەکی خالیسـەیە، بوختان بە خۆیدا دەکات، نەك دوو ڕەگ بەڵکو فرە ڕەگەو لە ئەنجامی تێکەڵاوبوون و کارلێکی جفاکی دەیان نەژادو ڕەچەڵەکی جیاوازەوە دروستبووە.مەگەر لە ڕووی پۆلێنی زمان و کەلتوور و کەلەپوورەوە، نەتەوە جیاوازەکان ببرێنەوە سەر فلان یان فیسار ڕەگەز، دەنا لە ڕووی ڕەچەڵەك و خوێنەوە، مەحاڵە کاری وابکرێت..

بە هـەرحاڵ هـەر نەتەوەیەك بگریت، بە تایبەتی نەتـەوەی گـەورە، وەکـو چۆن ڕوبار لـە دەیـان سەرچاوەو جۆگەو جۆگەلەی جیاواز و فرە سەرچاوەوە دروست دەبێت، نەتەوەش بەو ئاوایە لە ئەنجامی تێکەڵاوبوون و کارلێکی جفاکی، نەژادانی جیاوازەوە دروست دەبێت و مەحاڵە ببرێتەوە سەر یەك ڕەگ و ڕەچەڵەك. وەکو چۆن زنەو زۆنگاوو کانی و جۆگەو جۆگەلە و سەرچاوە ئاویە جیاوازەکانی دی هەموو دەڕژێنە یەك ئاوەڕۆوەو شتێك دروست دەکەن کە پێی دەگوترێ ڕوبار و کەس لە بنج و بناوانە تایبەتییەکەی ناپرسێت، نەتەوەش بەو ئاوایە دروست دەبێت و لە ڕەگـەزو نـەژادو پێکهاتـەی جیـاواز پێکـدێ و بـنج و بنـاوان و ڕەگ و ڕەچـەڵەك وەکـو حەقیقـەت و واقیـع دەورێکی ئەوتۆی نامێنێت.. بۆ نموونە ڕۆشنبیرێکی فارس نازانێت ئاخۆ بە خوێن و خزمایـەتی، بە ڕەگ و ڕەچەڵەك دەگاتـەوە سـەر خـەییام و حـافزو سـەعدی و فیردەوسـی یـان نـا! بـەڵام وێڕای ئەوەش ئەوانە بە ئابادو ئەژداد و پێشینانی خۆی دەزانێت و ئەوەندەی شانازی بەوانەوە دەکات شانازی بە باپیرانی ڕاستەقینەی خۆیەوە ناکات. هەڵبەتە ڕۆشنبیرێکی ڕوسیش سەبارەت بە پوشکین و دۆستۆیفسکی و تۆلستۆی و چیخۆف..هتد..وابیردەکاتەوە، ئینگلیزێك دەربارەی شەکسپیر یـان میڵتـۆن وا دەهزرێـت، فەرەنسییەك سـەبارەت بـە شـارلمان یـان فـۆڵتیرو...هتـد وابیردەکاتەوە و ئەوانە بە پێشینان و باوانی مەعنەوی خۆ دەزانن و زیاتر شانازی بە وانـەوە دەکەن تا بە ماڵبات و بنەماڵە ڕاستەقینەکانی خۆیانەوە.

جا لەبەر ڕۆشنایی ئەو بیروبۆچوونانەدا، ئەوەمان بۆ بە دیاردەکەوێت کە پەیوەندی خوێن و خزمایـەتی خـۆی لـە خۆیـدا گـرینگ نییـە، بـەڵکو گـرینگ باوەڕبوونـە بـەو پەیوەنـدی و خزمایەتییە،پەروەردەبوونە لەسـەر ئـەو پەیوەنـدی و خزمایەتییـە، لـە هـەردوو ئاسـتی تـاك و کۆمەڵدا، یانی باوەڕبوون بە یەکێتیی ڕەگ و ڕەچەڵەك و هەستی خزمایەتی هاوبەش، ئەگەر حەقیقەت بێت یان خەیاڵ، ڕۆڵێکی گرینگ لە چێبوونی نەتەوەدا دەبینێت،چونکە هەستی خزمایەتی و نزیکی و پەیوەندی نێوان تاکێن هەر نەتەوەیەك زیاتر خزمایەتی و پەیوەندییەکی سایکۆلۆژی مەعنەوییە، تا پەیوەندییەکی فیزیۆلۆژی مادی بێت..

جا بابزانین ئەم پەیوەندی و خزمایەتییە مەعنەویە چۆن چێدەبێت، چ فاکتەرێکی لە پشتە؟ ئەگەر هەندێ بە وردی لەم خزمایەتییە مەعنەویە وردبینەوەو سووکە تاوتوێیەکی بکەین دەبینین فاکتەری سەرەکی چێبوونی بریتین لە زمان و مێژوو. یانی باوەڕبوون بە یەکێتیی ڕەگ و ڕەچەڵەك و ئەسڵ وفەسڵ ،لە بنچ و بناواندا لە یەکێتیی زمان و هاوبەشی مێژووەوە چێدەبێت.

زمان: یەکێکە لەو فاکتەرە هەرە گرینگانەی کە ئەندامانی تیرەی بەشەر بەیەکەوە دەبەستێت، چونکە هۆیەکە لە هۆیەکانی تێگەیشتنی بەشەر لە یەکدی، ئامرازی هزرین و بیرکردنەوەیە، بە بۆچوونی هەندێ لە پسپۆڕان و شارەزایانی بوارەکە، بیرکردنەوە و هزرین دەکاتە قسەکردن و پەیڤین لە دڵی خۆدا، پەیڤین بەدەنگی نزم. قسەکردن و پەیڤینش دەکاتە جۆرە بیرکردنەوەیەك بە دەنگی بەرز. واتە هزرین، پەیڤینە بە دەنگی نزم یان بە بێدەنگی و، پەیڤین،هزرین و بیرکردنەوەیە بە دەنگەوە.یانی بەم پێیە زمان هۆیەکە بۆ گوێزانەوەی هزرین و دەسکەوتە هزرییەکانی باب و باپیران بۆ فرزەندو نەوەکانیان، لە پێشینانەوە بۆ پاشینان.

یانی دەشێت بگوترێ زمانی زکماکی مرۆڤ، چۆنیەتیەکی تایبەتی بە هزرین و بیرکردنەوەی دەبەخشێت، کار لە هەست و نەست و سۆزو خولیا و ئەڵهاکانی دەکات، یانی ئەو زمانەی مرۆڤ لە منداڵیەوە گوێی پێی ڕادێ، ئەو زمانەی دایکی لە هەوەڵ ڕۆژی لە دایکبوونیەوە پێی دەدوێنێت، زمانی لایلایە و گۆرانی، بمانەوێ و نەمانەوێ کار لە پێکهاتەی عاتیفی و سۆزداری ئەو کەسە دەکات. بۆیە سەیردەکەی یەکێتیی زمان، فاکتەرێکی هەرە گرینگی یەکخستن و پێکەوە گرێدانی هەر کۆمەڵێکەو لە ئەنجامی ئەمەوە یەکەیەکی کۆمەڵایەتی دێتە ئاراوە..واتە زمان بنەمایەکی هەرە گرینگی پێکهاتەی بوونی نەتەوەیی وەکو قەوارەیەکی کۆمەڵایەتی پێکدێنێت. یانی زمان و یەکێتیی زمان، جۆرە یەکێتییەکی لە بواری هزرین و هەستکردندا لێدەکەوێتەوەو ئەندامانی کۆمەڵ بە زنجیرە پەیوەندیەکی دوورو درێژ و ئاڵۆزی فیکری و عاتیفی پێکەوە دەبەستێتەوە. واتە زمان بە هێزترین پردی پەیوەندی نێوان تاك و کۆمەڵە. جا بە حوکمی ئەوەی زمان لە نەتەوەیەکەوە بۆ نەتەوەیەکی دی جیاوازە، هەر نەتەوەیەك زمانی تایبەتی خۆی هەیە، بۆیە سەیردەکەی ئەو خەڵکانەی یەك زمانی هاوبەشیان هەیە، زووترو زیاتر لە یەکدی نزیك دەبنەوەو لە بیرکردنەوەو سۆزداری و هاوسۆزیدا زیاتر لە یەکدی دەچن و بەمەش لە خەڵکانی دی جیادەکرێنەوە و نەتەوەیەکی جیا لە نەتەوەکانی دی چێدەکەن و پێکدەهێنن.

کەواتە زمان یەکێکە لە کۆڵەکە هەرە گرینگەکانی بوونی نەتەوە و ژیانی نەتەوە ،بەر لە هەر شتێك بەندە بە زمانەکەیەوە، بۆیە هەرنەتەوەیەك زمانی خۆی تەرك بکات و،زمانی نەتەوەیەکی بێگانە وەربگرێت، بیەوێ و نەیەوێ لە ناو نەتەوە بێگانەکەدا دەتوێتەوەو بەمەش جاڕی مەرگی خۆی و زمانی خۆی دەدات.

زۆرجار لە مێژوودا ئەوە بووە کە نەتەوەیەك، نەتەوەیەکی دی داگیر کردووە،لە هەموو روویەکەوە خستوویەتیە ژێر ڕکێفی خۆیەوە، بە گوێرەی دڵی خۆی بەرێوەی بردووەو ڕەفتاری دەگەڵ کردووە. ڕاستە ئەم داگیرکاریە سەربەخۆیی لەو نەتەوەیە سەندووەتەوە، بەڵام ئەگەر

نەتەوەی بندەست و داگیرکراو زمانە تایبەتیەکەی خۆی، ئەو زمانەی کە لە نەتەوەی سەردەست و داگیرکەری جیادەکاتەوە، پاراستبێت و بپارێزێت، مەترسییەکی ئەوتۆ لەسەر قەوارەی نەتەوەیی ئەو نەتەوەیە دروست نابێت.سەبارەت بە گرینگی ڕۆڵی زمان یەکێك لە هزرڤانەکان گوتوویەتی:"هەر نەتەوەیەکی داگیرکراوی بندەست، ئەگەر بتوانێت زمانی نەتەوەیی خۆی بپارێزێت وەکو زندانییەك وایە کە کلیلی زندانەکەی بە دەستەوە بێت." واتە دەتوانێت ڕۆژێ لە ڕۆژان لە زندانەکەی هەڵێت و ئازادی و سەربەخۆیی خۆی وەربگرێتەوە، چونکە توانیویەتی لە ڕێگەی زمانەکەیەوە بمێنێت و پارێزگاری لە کیان و بوونی نەتەوەیی خۆی بکات، با کەسایەتی دەوڵتداری خۆیشی لە دەست دابێت.بەڵام هەر نەتەوەیەکی بندەست، ئەگەر بە درێژایی ڕۆژگار زمانی زکماکی خۆی فەرامۆش بکات و زمانی داگیرکەرەکەی وەربگرێت، بەمە جاڕی مەرگی یەکجارەکی خۆی دەدات و لە ناو نەتەوەی سەردەست و داگیرکەردا دەتوێتەوەو جارێکی دی ئازادی و سەربەخۆیی خۆی بە دەست نایەنێتەوە.یانی ساتیع ئەلحوسەری گوتەنی:"زمان گیان و ژیانی نەتەوەیە، کۆڵەکەی بوونی نەتەوەو بڕبڕەی پشتیەتی، دیارترین بنەماو ناسنامەیەتی.."

بەڵام مێژوو: دەکاتە هەست و زاکیرە و یادگەی نەتەوە، هەرنەتەوەیەك، لە ڕێگەی مێژووی تایبەتی خۆیەوە هەست بە بوونی خۆی و کەسایەتی و ناسنامەی نەتەوەیی خۆی دەکات. هەڵبەتە مەبەست لە مێژوو، لێرەدا زیاتر ئەو مێژووە زندووەیە کە لە دڵ و دەروونی ڕۆڵەکانی نەتەوەدا هەیە، ئەوەی لە هزرو بیری خەڵکیدا باوەو لە تێکڕای کەلتوورو کەلەپوور و داب و نەریت و ژیانی ڕۆژانەی ڕۆڵەکانی نەتەوەدا ئامادەگی کاراو کاریگەری هەیە.دیارە ئەم یەکێتیی مێژووە، جۆرێك لە نزیکبوونەوەی عاتیفی و ئەڵهاو کەڵکەڵەی ئەوتۆی لێدەکەوێتەوە کە ئەندامانی نەتەوە بە هەمان شێوە یادی ڕابردووی پێشینانی خۆ بکەنەوە، شانازی بە دەسکەوت و شانازییەکانیانەوە بکەن، بەڵاو شکستەکانیان دووبارە نەکەنەوەو تا ڕادەیەکی زۆر هیواو ئاوات و ئامانجەکانی ئایندەیان لێکدی بچێت. یانی یادەوەری مێژوویی جۆرە نزیکییەکی مەعنەوی گەورە، زۆر گەورەتر لە نزیکی و خزمایەتی مادی لە نێو ڕۆڵەکانی هەرنەتەوەیەکدا دروست دەکات. جا بەم پێودانگە نەتەوەی بندەست و داگیرکراو کە مێژووی خۆی فەرامۆش بکات، وەکو ئەوەیە زاکیرەوهۆشی خۆی لە دەست دابێت، تا ئەو مێژووەی بیر نەکەوێتەوەو نەگەڕێتەوە سەری، زاکیرەو هۆشی بە دەست نایەنێتەوە. هەر بۆیەش سەیردەکەی نەتەوە داگیرکەرو فەرەمانڕەواکان، بەر لە هەر شتێك دەکەونە بەربەرەکانی و دژایەتی کردن و سڕینەوەی مێژووی نەتەوەی بندەست لە هزرو هزرینی ڕۆڵەکانی ئەو نەتەوەیەدا. هەوڵدەدات ئەو مێژووە، بشێوێنێت، لە هەر ناوەڕۆکێکی ئەرێنی بە تاڵی بکاتەوە،لەبەرچاوی ڕۆڵەکانی بخات، کەمترین ڕەونەق و کارایی پێوە نەیەڵێت و لە جیاتی ئەوە بە مێژووی خۆی و ئەرێنی و کارایی و گرینگی مێژووی سەردەستی خۆی تەلقینیان دابدات..

هەڵبەتە سەرەتای بێداربوونەوەی نەتەوەیی،چ لە کاتی بندەستیدا و چ لە دوای ڕزگاربوون لە حوکم و دەسەڵاتی بێگانە، بەوە دەست پێدەکات کە نەتەوەی بندەست، مێژووی خۆی وەبیردێنێتەوەو بایەخی پێدەدات.

بەم پێودانگە زمان و مێژوو دوو فاکتەرو مەرجی هەرە سەرەکی و گرینگی پێکهاتەی نەتەوەیین. هەر نەتەوەیەك مێژووی خۆی لە بیربكات، مانای وایە زاکیرەو هەست و هۆشی خۆی لە دەستداوە، ئەگەر نەشمردبێت، ئەوا چووەتە دەورەی متبوونەوە،جا لەم حاڵەتەدا تەنیا بەوە وەهۆش دێتەوە کە بۆ مێژووی نەتەوەیی خۆی بگەڕێتەوەو بەکردەوە بایەخی پێبدات، بەڵام ئەگەر زمانی خۆی لە دەس بدات، هەنگێ دەچێتە خانەی مردووانەوەو هێز نییە زندووی بکاتەوە. یانی لەم حاڵەدا مەرگی زمان دەکاتە مەرگی نەتەوە..

ڕاستە زمان و مێژوو، دوو فاکتەرو بنەماو مەرجی هەرە سەرەکی و گرینگی پێکهاتەی نەتەوەن، بەڵام زۆر فاکتەری دیکەش هەن کە دەورو ڕۆڵی زۆر گرینگیان هەیەو هەندێجار کارایی و کاریگەریی هەردوو فاکتەری ناڤبری بە هێزتر دەکەن و هەندێجاری دیکە بە پێچەوانەوە کاریگەرییان(کاریگەری زمان و مێژوو) لاوازدەکەن، لەوانە:

ئاین: بێگومان هەر ئاینێك جۆرە یەکێتیی و هاوسۆزی و هاوکارییەك لە نێو پەیڕەوانی خۆیدا چێدەکات،دیارە ئەم هاوئۆلییە(دین) لە کارو کردەوەو ڕەفتارو هەڵسوکەوتیانشدا ڕەنگدانەوەی دەبێت، بۆیە ئاین یەکێکە لە فاکتەرە گرینگەکانی یەکخستنی جفاکی ئەندامانی کۆمەڵ و کار لە ڕەوت و ڕێڕەوی سیاسەت و مێژووشیان..دەکات. هەڵبەتە کاریگەری و باندۆری ئۆل و ئاین بەسەر ڕێڕەوی سیاسەت و مێژوو و،پێکهاتەی نەتەوەیی و نیشتمانییەوە، هەمیشە و هەموو کاتێك هەر بە یەك شێواز نەبووەو نیە، بەڵکۆ بە گوێرەی جیاوازی ئاینەکان و بە پێی قۆناغ و سەردەمانی مێژوویی دەگۆڕێت..یانی پێش هەمووشتێك دەبێ ئەوەمان لەبەرچاو بێت کە ئۆل و ئاین لە ڕوانگەی جفاکییەوە دوو جۆری بنەرەتی هەیە، ئاینی نەتەوەیی و، ئاینی نێونەتەوەیی. ئاینی نەتەوەیی. ئاینی نەتەوەیی تایبەتە بە گەل،یان نەتەوە یان دەڤەرو ناوچەیەکی تایبەتییەوەو پەیڕەوانی ئەو ئاینە، سرووت و مومارەساتی ئاینی تایبەتی خۆیان هەیە و هەوڵی ئەوە نادەن ئاینەکەیان لە نێو خەڵکی بێگانەدا بڵاوبکەنەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە دەرگای ئاینەکەیان لە هەرکەسێکی بێگانە دادەخەن..جا ئاین لەم حاڵەتەدا وەکو فاکتەرێکی یەکخستنی جفاکی دەچێتە پاڵ هەردوو فاکتەری زمان و مێژوو و کاریگەری و باندۆری یەکخستنی جفاکیان هێندەی دی زیترو کاراتر دەکات.بۆیە ئاین یان بە گوتەیەکی دی ژیانی ئاینی ئەو نەتەوانە ڕاستەوخۆ تێکەڵاوی ژیانی سیاسیان دەبێت و هەرگیز لێی جیانابێتەوەو هێندەی دی یەکێتیی و تەبایی نەتەوەییان لە هەردوو ئاستی مەعنەوی و ماديەوە بەهێزتر دەکات و دەکرێت پەیوەندی ئاینی لای ئەو نەتەوانە بە بنەمایەکی سەرەکی نەتەوەپەروەری و پێکهاتەی نەتەوەیی دابنرێت. هەڵبەتە ئاینی جولەکەو گەلێك لە ئاینە زەمینی و بتپەرستییەکان لەم جۆرەن.

بەڵام شتەکان، لە سایەی ئاینە نێونەتەوییەکاندا زۆر جیاوازترن، چونکە ئەمجۆرە ئاینانە تایبەت نین بە یەك گەل یان نەتەوەوە. بەڵکو دەرگای بۆ هەموو کەسێك لە سەر گازی پشتە و داوا لە هەموو کەسێك، بە جیاوازی زمان و ڕەگەزو نەژادیانەوە دەکات کە باوەڕی پێ بێنن، یانی هەوڵی ئەوە دەدات لە نێو زۆرترین ژمارەی خەڵکا بە جیاوازی زمان و نەژادیانەوە بڵاو ببێتەوەو کەش و هەوایەکی ئینترناسیونالی فەراهەم بکات و کار بۆ پەیوەندییەکی فراوانتر و گەورەتر لە

پەیوەنـدی زمـان و مێـژوو دەكـات، دیـارە ڕابـەرانی ئـەمجۆرە ئاینانـە نـەك كـەیفیان بـە بـیری ناسیونالیسـتی نایـەت، بـەڵكو هێنـدەی بۆیـان بكرێـت دژایەتیشـی دەكـەن.هـەردوو ئـاینی مەسیحیەت و ئیسلامیەت، لە جوملەی ئەو جۆرە ئاینە ئەنترناسیونالانەن كە دەورێكی یەجگار گرینگیان لە كاروانی مێژوودا دیتووە.

وەكـو ئاماژەمـان كـردێ ئـەمجۆرە ئاینانـە هـەوڵی ئـەوە دەدەن جـۆرە كـەش و هەوایـەكی ئینتەرناسیونالی بخوڵقێنن و زۆرترین گەل و نەتەوەی جیاواز لە ژێر ڕكێفی خۆدا كۆبكەنەوە، بەلاّم پرسیار ئەمەیە كە ئاخۆ ئەوەیان بۆ چووەتە سەر ؟ توانیویانە پەیوەندییەكی بەهێزتر لە پەیوەندییە نەتەوەییەكان دروست بكەن ؟..ڕەنگە لە سنوورێكی تەسك و بۆ ماوەیەكی دیاریكراو ئەمەیان بۆ چووبێتە سەر، بەلاّم هەرگیز نەیان توانیوە، نەتەوە جیاوازەكان لە یەكدا بتوێننەوەو جیاوازییە نەتەوەییەكانی نێوانیان بسڕنەوە، مەگەر لە ڕێگەی سەپاندنی زمانێكەوە ئەمەیان بۆ چووبێتە سەر.

بۆ نموونە ئاینی مەسیحیەت هەوڵێكی زۆری دا ببێت بە ئاینی هەموو تیرەی بەشەر، بەلاّم ئەم هەوڵە نەیتوانی ڕێگە لە ناكۆكی و دابەشبوونی خودی مەسیحیەكان بەسەر چەندین نەتەوەو دەوڵەتدا،بگرێت. نـەیتوانی ڕێگـە لـە دژمنایـەتی و دژایـەتی و هەڵگیرسـانی شـەڕی نێـوان ئـەم نەتەوەو دەوڵەتە مەسیحیانە بگرێت.

هەڵبەتە ئە حاڵەتە سەبارەت بە ئیسلامیش وەكو ئاینێكی جیهانی دروستە. ئیسلام ویستی هـەموو تـیرەی بەشـەر لـە سایەی قورئانـدا كۆبكاتـەوەو یـەكبخات، بەلاّم بـە شایەدی مێـژوو، ئـەم هەوڵە تەنیا بۆ ماوەیەكی كەم بەردەوام بوو و هـەرگیز نەیتوانی ڕێگە لە ناكۆكی و دابەشبوونی موسوڵمانان بەسـەر نەتـەوەو دەوڵـەتانی جیاوازدا،بگرێـت، یـان ڕێگـە لـە دژمنایـەتی و دژایـەتی و شەڕی نێوان دەوڵەتە ئیسلامییەكان بگرێت، ین ڕێگە لە دابەشبوونی ئیسلام بەسەر ئاینزاو وردە ئاینزایـانی جیـاوازدا بگرێـت. چونكە بـە ڕاسـتی پرەنسـیپێن تیـۆری شـتێكەو، هەقیقـەتی واقیـع شـتێكی دیكەیـە. ئـەوەی پرەنسـیپە ئاینیـەكان بانگەشـەی بـۆ دەكـەن شـتێكەو ئـەوەی لـە ژیـانی كۆمەلاّیەتیدا دێتـە دی شـتێكی تـرە..ئاینـە جیهـانی و نێونەتەوەییـەكان، لـە هـەڕەتی دەسـەلاّت و برەوی خۆیانـدا نـەیان توانیـوە نەتـەوە جیاوازەكـان یـەك بخـەن. هەڵبەتـە ئەمـە ئاساییە، چونكە ئاینەكان زۆرجار بە خۆیان بەسەر ئاینزای جیاوازدا دابەشبوون. نەتەوە جیاوازەكان زۆرجار ئەم جیاوازی ئاینزایانەیان بۆ پاراستنی كیان و قەوارەی نەتـەوەیی خۆ بەكاربردووە، یانی هـاتوون لە نێو ئاینزاكاندا ئاینزایەكی تایبەتیان هەڵبژاردووەو هەندێ مۆرك و شـەقڵی كۆمەلاّیـەتی خۆیـان پێبەخشیوە، چونكە هەرچەندە ئاین لە بنەڕەتدا كارێكی ڕۆحانی باتینیە، بەلاّم لە كاریگـەریی یاساو ڕێسایێن ژیانی كۆمەلاّیەتیش بەدەر نابێت. چونكە پەندو ئامۆژگارییە ئاینیەكان، عادەتـەن لە كتێبێكـەوە، لـە كتێبێكـی تایبەتیـەوە هەڵـدەهێنجرێت و ئـەو كتێبـەش بـە زمانێـك لـە زمانـان تۆماركراوە، ئـەم پەندو ڕێنمایی و ئامۆژگـاری و پرەنسیپە ئاینیانـەش هەندێ سرووت و نوێـژو نزایـان دەخوازێـت كـە ئەمـەش بـە زمانێـك، دێتـە پراكتیـزە كـردن، هـەر ئاینێـك چ ئاسمـانی و چ زەمینـی، وادەخوازێـت پەرسـتگەو شـوێنی عیبـادەت و نوێـژو نـزای تایبـەتی خـۆی هـەبێت تـا

مومارەسەی سرووتە ئاینییەکانی تیا بکرێت.خۆ دەبێت ئەم پەرستگایانە لە لایەن هەندێ کادرانی ڕۆحی و ئاینییەوە سەرپەرشتی بکرێت و بەڕێوە ببرێت، دیارە ئەم کادیرانش بە زمانێك لە زمانان قسان دەکەن و سەر بەنەتەوەیەکی تایبەتین.بەمەدا دەردەکەوێت کە ئاین پەیوەندییەکی بەتینی بە زمانەوە هەیە. واتە هەر ئاینێك بگریت، لە ڕێگەی زمانێکەوە خەڵکی دەدوێنێت و کار بۆ بڵاوبوونەوەی ئەو زمانە دەکات. بۆ نموونە زمانی لاتینی زیاتر بە هۆی ئاینی مەسیحیەتەوە بڵاوبووەوە تا بە هۆی فتوحات و هێرشێن داگیرکاری ڕۆمانیەوە، زمانی عەرەبی زیاتر بە هۆی ئاینی ئیسلامەوە بڵاوبووەوە تا بەهۆی سیاسەت و ئیدارەوە.ئەوەی زیتر پەیوەندی ئاین بە زمانەوە نیشان دەدات، ئەوەیە کاتێ کە ئەستێرەی زمانێك دەکەوێتە لێژی و زمانەکە بەرەو نەمان دەڕوات و جێگە بۆ شێوەزارێکی دیکەی خۆی یان بۆ زمانێکی بیانی داگیرکەر چۆڵ دەکات، پتر پەنا دەباتە بەر پەرستگاکان و ئەو نوێژو نزاو سرووتە ئاینیانە لە چوارچێوەی ئەو شوێنە تەنگ و سنووردارانەدا مومارەسە دەکرێت. بۆ نموونە زمانی لاتینی تا ئیستاش لە کڵێسا کاتۆلیکیەکاندا، لە بۆنەو ئاهەنگ و سرووتە ئاینییەکاندا، بەکار دەبرێت، هەرچەندە لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵکیدا بەکار نایەت و چووەتە خانەی زمانە مردووەکانی دنیاوە، سەبارەت بە زمانی سریانیش هەر وایە.

کەواتە هەرکاتێك ئاین دەگەڵ زمانێکدا یەکی گرت، لە هەر فاکتەرێکی کۆمەڵایەتی دیکە، زیاتر ئەو زمانە پیشاژۆ دەکات و دەیپارێزێت. جا کە ئاینێك دابەش دەبێت بەسەر چەند ئاینزایەکدا، جاری وا هەیە هەندێ لەو ئاینزایانە دەگەڵ زمانێکدا تێکدەکەنەوەو ئیدی ئەو زمانە دەگەڵ بڵاوبوونەوەی ئاینزایەکەدا بڵاودەبێتەوەو ئیدی دەسەڵاتی ئەو نەتەوەیەی کە خاوەنی ئەسڵی زمانی ناوبراوە، فراوان و زاڵ دەبێت. بۆ نموونە کاتێ ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی دابەش بوو و،بوو بە ڕۆژاوایی و ڕۆژهەڵاتی، هەر بەشێکیان ئاینزایەکی مەسیحی تایبەتیان هەڵبژارد و هەر ئاینزایەکیان زمانێکی تایبەتی بۆ خۆی هەڵبژارد. ئیمپراتۆریەتی ڕۆژاوایی، کاتۆلیکیەتی هەڵبژارد و زمانی لاتینی کرد بە زمانی سیاسەت و دیانەتی خۆی. بەڵام ئیمپراتۆریەتی ڕۆژهەڵاتی ئاینزای ئەرتەدۆکسی هەڵبژارد و زمانی یۆنانی کرد بە زمانی سیاسەت و دیانەتی خۆی. ئیدی پێگەو دەسەڵاتی زمانی لاتینی بە هۆی کاتۆلیکیەتەوە بە هێز بوو، زمانی یۆنانیش بە فەزڵی ئەرتەدۆکسیەتەوە بڵاوبووەوەو بە هێز بوو.

لە سەردەمی سەرهەڵدانی مەزەبی پرۆتستانیشدا شتێکی لەو بابەتە ڕووی دا. ئەو ریفۆرمە ئاینیەی کە لۆتەر داوای دەکرد،نەك هەر کودەتایەکی مەزەبی بەرپاکرد، بەڵکو کودەتایەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی گەورەشی بەگەڵ کەوت.چونکە بە گوێرەی مەزەبی کاتۆلیکیەت، زمانی ئینجیل و نوێژو نزا دەبوایە هەر زمانی لاتینی بێت، بەڵام لۆتەر کە لە کاتۆلیکیەت و سیستەمی پاپاویەت کە نوێنەرایەتی کاتۆلیکیەتی دەکرد، یاخی بوو، داوای کرد کە ئینجیل بۆ زمانە ناوچەیی و لۆکاڵیەکان پاچڤە بکرێت، تا خەڵکی بتوانن بیخوێننەوەو تێی بگەن. دیارە ئەم کودەتا ئاینییە خۆبەخۆ کودەتایەکی نەتەوەییشی بەگەڵ کەوت. چونکە لۆتەر بەمە سنوورێکی بۆ زاڵی زمانی لاتینی دانا کە لە سەرانسەری ئەورووپای ڕۆژاوادا بە هۆی ئینجیلەوە باو وزاڵ

بـوو. هـەروەها دەسـەڵاتی نەتـەوە لاتینییـەکانی، کـە ئـەو دەسـەڵاتەیان لـە زمـانی سـرووتە ئاینیەکانەوە وەرگرتبوو، بە یەکجارەکی لە ناوبرد، بەم کارە زەمینەی خۆشکرد بۆ ئەوەی هـەموو ئاینزاو کڵێساکان شەقڵی نەتەوەیی وەربگرن و لە ئەنجامیشدا کڵێسا پرۆتستانتیەکان لە هـەموو وڵاتە ئەوروپاییەکاندا شەقڵێکی تەواو نەتەوەیی وەرگرت..

جا بەم پێودانگە نەتـەوەی سەردەست و داگیرکـەر هەوڵدەدات زمـانی خـۆی لە نێو ئەنـدامانی نەتـەوەی بندەسـت و داگیرکـراودا بڵاوبکاتـەوەو هـەرکاتێ ئەمـەی بـۆ بچـێتە سـەر دەتوانێـت بـە ئاسـانی نەتـەوە بندەسـتەکە لـە خۆیـدا بتوێنێتـەوە، دیـارە ئـاین لەمبارەیـەوە دەورێکـی گـرینگ دەگێڕێت، ئەگـەر سەردەسـت و بندەسـت، یـان داگیرکـەر و داگیرکـراو هاوئـاین بـن ئـەوا کـۆنترۆڵ کردنی نەتەوەی بندەست ئاسانتر دەبێت. بەڵام بە پێچەوانەوە ئەگەر هاوئاین نـەبن و لـە زمانیشدا جیاوازبن، ئەوا کۆنترۆڵ کردن و تواندنەوەی زۆر قورس و ئەستەم دەبێت و هـەرگیز بـەو ئاسانیە نابێت کە هاوئاین بن. بۆ نموونە ئەو تورك و تاتارانـەی کـە لـە سایەی حوکمی ئیمپراتۆریـەتی رووسیدا دەژیان بە هۆی جیاوازی ئاینیان دەگەڵ دەسـەڵاتی حوکمڕانـدا، زمـان و نـەژادی خۆیـان پاراست، بەڵام ئەوانەی بوون بە مەسیحی، زۆری پێنەچوو تێکەڵاوی ڕووسـەکان بـوون و بەرەبـەرە لە ناویاندا توانەوەو بوون بە ڕووس.

کەواتــە پەیوەندییــە ئاینییــەکان بمانــەوێ نەمانــەوێ کاریگــەریان بەســەر پەیوەندییــە نەتەوەییەکانـەوە هەیـەو دەبێـت، هەنـدێجار دەگـەڵ هـەردوو فاکتـەری زمـان و مێـژوودا یـەکانگیر دەبێت و پەیوەندییە نەتەوەییەکان بە هێزدەکات، دیارە پێچەوانەش پێچەوانەیە.

بە هەرحاڵ پەیوەندی یان فاکتەری ئاینی بە تەنیا بەس نییە بۆ دروستکردنی نەتـەوە، هـەروەها کاریگەرییەکەشـی لـە بـواری بـەڕێوەبردنی سیاسـەتدا، لـە کاریگـەری زمـان ومێـژوو زیـاتر نیـە.. کەواتـە ئـەم بانـدۆر و کاریگەرییـە بـەپێی پەرەسـەندنی پەیوەنـدی ئـاین بـە زمانـەوە، هەڵکشـان و داکشان بە خۆوە دەبینێت و کاریگەری ئاین لە مەسەلەی پێکهاتـەی نەتەوەدا لـە چـاو کاریگـەری زمان و مێژوودا، فاکتـەرێکی لاوەکیە. کەواتـە زمـان و مێـژوو دوو مـەرجی هـەرە کـاراو کاریگـەری پێکهاتـەو بـوونی نەتەوەیـە و هـیچ فاکتـەرێکی تـری کۆمەڵایـەتی و جفـاکی لەمبارەیـەوە ناگاتـە فاکتەرێن زمان و مێژوو، مەگەر فاکتـەری پەیوەندێن جوگرافی هاوتایـان بکاتـەوە. چونکە نـەمانی پەیوەندی جوگرافی، ڕۆڵەکانی نەتەوە لە یەکدی دادەبڕێت، با لـە ڕووی زمـان و مێژووشـەوە یـەك بن. خۆ ئـەم دابڕانـە جوگرافییـە ڕەنگـە بـە درێـژایی ڕۆژگـار ببێتـە هـۆی دوورکەوتنـەوەو دابـڕان و جیـاوازی زمـان و مێـژووش. .کـە باشـترین نموونـە بـۆ ئـەم حاڵەتـە نەتـەوەی کـوردە. .بۆیـە دۆزی سیاسی کوردی لە بنەڕەتدا، مەسەلەی یەکگرتنەوەی نەتەوەیەکە کە هـەرگیز قاییـل نییـەو نـەبووە بە زەبری سنووری دەستکرد و جبەخانەی داگیرکـەر لێکدی دابڕێت، بـە زەبـری ئایـدۆلۆژیای بـە تۆبزی سـەپێنراو ئـەوەی لا بچەسـپێنن کـە یەکگرتنـەوەی خـەون و خـەیاڵ و مەحاڵـە. .خـۆ ئەگـەر بیانوی ئەوە قوت بکرێتەوە کە گوایە کاودانی ناوچەیی و جیهانی لەبارنەبن بۆ وەدی هاتنی ئەو (حەقیقەتە خەونە) –دیارە کە کاری بۆ نەیەتە کردن هەرگیز لەبار نابێت– ئەوا کاتی ئەوە هـاتووە کـورد بـە دەنگـی بـەرز وبـێ تـرس ئـەو خەونـە بگێڕێتـەوەو کـاری بـۆ بکـات، چـونکە کـورد ئەگـەر

خاتری دژمنەکەشی بگرێت و خەونەکەی نەگێڕێتەوە!!! ئەوا دژمنانی کورد پەی پێدەبەن و هەمیشەش لەو پێودانگەوە مامەڵەیان دەگەڵ کردووین ودەکەن..کەواتە با چیتر سنووری دەسکردمان لێنەکرێت بەو موقەدەساتەی کە قابیلی دەسکاری نەبێت، بەڵێ قابیلی دەسکارییەو ئەولاتریش، چونکە ئەم مەسەلە ڕەوایە لە هەست و نەستی هەرکوردێکدا هەیەو هەر هێندەمان زەحمەتە تا ئەم هەستە هەندێکی دی دەخەملێت و لە واری پراکتیکیدا وەکو واقیع و حەقیقەت بەکاردەبرێت. بۆیە هەستی نەتەوەیی فاکتەرێکی گرینگە و وەکو دژمنانی کورد هەولی سستکردن و پارچە پارچە کردنیان داوە، خۆیشمان بە داخەوە زۆر بە هەندمان وەرنەگرتووەو کارمان بۆ نەکردووە. بگرە هێندێ جار ئارەزوومەندانە وبە خۆڕایی ویستی ناڕەوای دژمنانمان بە جوانی جێبەجێکردووە، خەونی دژمنی خۆمان بەدی هێناوە!

بە هەرحاڵ خۆ ڕۆژگار لە یەك قاڵبا نامێنێت! ئەوەتا پاش کپی و بێدەنگییەکی زۆر، ڕووداوەکانی سەرەتاکانی سەدەی بیست و یەکەمی جیهان ئەوەیان سەلماندووە کە داگیرکەرانی کورد دەبێ بە پێوانەیەکی ئەخلاقی بە سیاسەتی خۆدا دەرهەق بە نەتەوەی کورد بچنەوە، چونکە سیاسەتی نا ئەخلاقی مەحکوم بە تێشکانە و داگیرکەرانی کوردیش لەوەی پتر بۆیان ناچێتە سەر کە بە پێچەوانەی دەستووروو قانوون ڕەفتار بکەن و پشت بە چەك و زانیاری عەوام خەڵەتێن ببەستن بۆ جێبەجێکردنی مەبەستی خۆ و قانوونیەت بەخشین بە پێخوستکردنی مافی میللەتان.

هەڵبەتە سەربەخۆیی مافێکی قانوونی هەر میللەتێکە و ئەمەش لە کەش و هەوای دیموکراسی و لە مەیدانی ریفراندۆمی ئازادا بەرجەستە دەبێت.گەر زۆربەی ڕۆڵەکانی میللەتێك داوای سەربەخۆیی کرد، ئەوا دەبێ ڕێزی خواستی ئەو میللەتە بگیرێت و مافی تەواوی بدرێتێ..دەنا باوی ئەوە نەماوە میللەتێك لە ڕووی بێدەسەلاتی و بێ پەناییەوە بکرێت بە قوربانی بۆچوونێك کە لە بنەڕەتدا پێی قاییل نییە.. دیارە هیچ سیاسەتێك، چەند فێڵبازانەو پەنامەکیانە چنرابێت، یان چەند لە سایەی دروشمی بریقەداری بە ناو پێشکەوتووخوازانەدا خۆی وەشاردبێت، ناتوانێت ئەو دیوارانە بپارێزێت کە بە تۆبزی، میللەتێك یان ولاتێك دەکەن بە دوو بەش و چەند بەشەوە، ئەو دیوارانە بە بەردی بتەوی هەر ئایدۆلۆژیایەك یان بە زەبری هەر چەکێك ڕۆنرابێت، لە بەردەم ویست و هەستی یەکبوونی میللەتدا خۆی ڕاناگرێت و ئاشکرایە جوانترین هەستی ئینسانی، هەستی بە یەکدی گەیشتن و یەکبوونەو هیچ کۆسپ و لەمپەرێکیش خۆی لەبەر ناگرێت و هەر سیاسەتێك ئەم حەقیقەتە فەرامۆش بکات مەحکوم بە نەمانە، چونکە ئایندەی شکۆداری مرۆڤ بەندە بە سەربەخۆیی و یەکگرتن و ئازادی و دیموکراسییەوە، خەونی کوردیش کە دەوڵەتی کوردییە درەنگ یان زوو هەر دێتە دی...

بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

*- ابوخلدون/ ساطع الحصری/اراء واحادیث فی الوطنیة والقومیه/ دارالعلم للملاین/بیروت/ط۱۹۵۷/۳

*- ساطع الحصری/محاضرات فی نشوء الفکره القومیه/ط۱۹۵۹/٤/بیروت/ دارالعلم للملاین

*- ابو خلدون/ساطع الحصرى/فى اللغه والادب و علاقتهما بالقوميه/ مركز دراسات الوحده العربيه/ طبعة خاصه/ ط٢/ ١٩٨٥
*- ابوخلـــدون/ ســـاطع الحصـــرى/ حـــول القوميـــه العربيـــه/ دارالعلـــم للملايـــن/ بـــيروت/ ط١/حزيران/١٩٦١
*- تيخۆنۆفا/ ساطع الحصرى/ رائد المنحى العلمانى فى الفكر العربى/ دارالتقدم/مۆسكۆ/١٩٨٧
*- پەلكە ڕەنگینە/ حەمەكەریم عارف/چ١/هەولێر/ل٢٨٧-٢٨٨
*- پەیڤستانی من/ حەمەكەریم عارف/چ١/٢٠٠٩/سلێمانی/ل١١-٣٩
*- سفرەی فەقیران/ حەمەكەریم عارف/چ١/٢٠١٢/دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم/سلێمانی/ل ١٨٢-١٩٨